

логія, політологія, філософія, історія: сб. ст. по матер. LXV-LXVI междунар. науч.-практ. конф. № 9-10 (59). Новосибирск: СибАК, 2016. С. 40-46.

Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ. под ред. В.И. Иноземцева. М.: Логос, 2004. 368 с.

Wallerstein I. The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York/London: Academic Press. 1974. 387 p.

Васейкина И. Сдерживающий фактор: Ким Чен Ын рассказал, зачем ему ядерное оружие. МК.RU, 2017.: URL: <http://www.mk.ru/politics/2017/10/09/sderzhivayushhiy-faktor-kim-chen-yn-rasskazal-zachem-emu-yadernoe-oruzhie.html> (дата звернення: 6.03.2018).

Остеруд О. Суверенная государственность и национальное самоопределение. *Этнографическое обозрение*. 1994. №2. С. 18-26

Декларация о недопустимости вмешательства во внутренние дела государств, об ограждении их независимости и суверенитета. Принята резолюцией 2131 (XX) Генеральной Ассамблеи ООН от 21 декабря 1965 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/inadmissibility_of_intervention.shtml (дата звернення: 6.03.2018).

Бокерия С. А., Петрович-Белкин О. К. К вопросу о гуманитарной интервенции в начале XXI в. *Власть*. 2013. Том. 21. № 3. С. 168-171.

Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств. Принята резолюцией 36/103 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1981 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/internal_affairs_decl.shtml (дата звернення: 7.03.2018)

Парижская хартия для новой Европы. Принята совещаниям СБСЕ 21 ноября 1990 года.

URL: <https://www.osce.org/ru/mc/39520?download=true> (дата звернення: 7.03.2018).

Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций от 24 октября 1970 г. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (дата звернення: 7.03.2018).

Грушкин Д.В. Право народов на самоопределение: история развития и воплощения идеи. *Право народов на самоопределение : идеология и практика : материалы к семинару*. Москва, 22-23 марта. 1997. URL: <http://old.memo.ru/hr/referats/selfdet/chapter2.htm> (дата звернення: 5.03.2018).

Etzioni A. The evils of self-determination // *Foreign Policy*. N. 89 (Winter, 1992-1993), pp. 21-35 P.34.

Осборн Р. Национальное самоопределение и целостность государства. 1993. URL: http://ecsosman.hse.ru/data/674/221/1217/013_Osborn.pdf (дата звернення: 5.03.2018).

Рафальський І. Суб'єкти права на самовизначення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2013. Вип. 4. С. 136-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2013_4_14 (дата звернення: 5.03.2018).

Cassese A. Self-determination of people: A legal reappraisal. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1995. 375 p.

Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю ООН 27 марта 2014 года A/RES/68/262.

URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&referer=/english/&Lang=R (дата звернення: 7.03.2018).

УДК 321:316.32

Баталов О.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

УКРАЇНА ЯК ПЕРИФЕРІЯ СВІТ-ЕКОНОМІКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПЕРЕХОДУ ДО НАПІВПЕРИФЕРІЇ

Крізь призму світ-системному аналізу було визначено Україну як державу периферії сучасної капіталістичної світ-економіки і виокремлено два варіанти її можливого переходу до напівпериферії. Перший варіант (встановлення таких торговельних відносин з іншими державами, завдяки яким протягом значного часу вдасться перерозподіляти прибуток на користь України) було визначено як малоімовірний. Другий варіант (Україна як держава, що надає центру світ-економіки послуги в сфері безпеки) визначено як більш ймовірний.

Ключові слова: світ-системний аналіз, світ-економіка, центр, периферія, напівпериферія, геополітика.

Баталов А.А.

УКРАИНА КАК ПЕРИФЕРИЯ МИР-ЭКОНОМИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ ПЕРЕХОДА В ПОЛУПЕРИФЕРИЮ

Сквозь призму мир-системного анализа Украина была определена как государство периферии современной капиталистической мир-экономики и выделены два варианта ее возможного перехода в полупериферию. Первый вариант (установление таких торговых отношений с другими государствами, благодаря которым на протяжении значительного времени удастся перераспределять прибыль в пользу Украины) был определен как маловероятный. Второй вариант (Украина как государство, предоставляющее центру мир-экономики услуги в сфере безопасности) был определен как более вероятный.

Ключевые слова: мир-системный анализ, мир-экономика, центр, периферия, полупериферия, геополитика.

Batalov O.A.

UKRAINE AS THE PERIPHERY OF WORLD-ECONOMY AND THE PROSPECTS OF ITS TRANSITION TO SEMI-PERIPHERY

Through the prism of world-systems analysis, Ukraine was defined as the state of the modern capitalist world-economy periphery and two variants of its possible transition to the semi-periphery were identified. The first variant (the establishment of such trade relations with other states, due to which, for a considerable time, it will be possible to redistribute profits in favor of Ukraine) was identified as unlikely. The second variant (Ukraine as a state providing services in the security sector to the world-economy centre) has been identified as more likely.

Keywords: world-systems analysis, world-economy, centre, periphery, semi-periphery, geopolitics.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю визначення стану та перспектив України в світовій і регіональній геополітиці. Методологія світ-системного аналізу є однією з небагатьох, що в змозі впоратись із таким завданням. Метою статті є дослідження стану і перспектив України в світ-економіці.

Світ-системний аналіз (І. Валлерстайн, А. Франк, Дж. Аррігі, Ф. Бродель, С. Амін та ін.) у сучасному науковому світі отримав всезагальне визнання і зайняв поважне місце (особливо у дослідженнях центр-периферійних відносин, динаміки зміни гегемонії у ядрі світ-економіки і т.д.). Однак для досліджень українських реалій він використовується недостатньо.

Згідно зі світ-системним аналізом, у сучасній капіталістичній світ-економіці існують: центр (країни «золотого мільярду», що акумулюють світовий капітал), периферія (країни «третього світу», що постачають на світовий ринок сировину або товари з низькою доданою вартістю) та напівпериферія (країни, що виконують функцію посередників між центром та периферією та/або надають центру унікальні послуги у сфері безпеки – як, наприклад, Російська імперія під час Наполеонівських війн забезпечувала формування Антифранцузьких коаліцій).

На цей час Україна постачає на світові ринки переважно сировину (наприклад, мінеральні продукти, деревину), товари з низькою доданою вартістю (продукція сільського господарства, металургія) та не дуже якісні послуги (наприклад, транзит територією країни). Так, згідно з даними Державної служби статистики України, у 2017 р. з України експортувались переважно такі товари: 23,4% від загального обсягу – недорогоцінні метали та вироби з них (у т.ч. чорні метали – 20%), 21,3% – продукти рослинного походження (у т.ч. 15% зернові культури), 10,6% – жири та олії тваринного / рослинного походження, 9,1% – мінеральні продукти. Експорт машин, обладнання та механізмів склав лише 9,9% від загального обсягу, готових харчових продуктів – 6,5%, текстильних матеріалів та текстильних виробів – 1,8%. Імпортувались в Україну перш за все такі товари: мінеральні продукти – 25,2%, машини, обладнання та механізми – 20%, продукція хімічної промисловості – 13,2%, засоби наземного транспорту, літальні апарати та плавучі засоби – 8,4%. Негативне сальдо торгівлі товарами становило 6331,9 млн. дол. США (Державна служба статистики України).

Також у 2017 р. Україна експортувала переважно такі послуги: 54,7% від загального

обсягу – транспортні послуги (з них 52,4% – послуги трубопровідного транспорту), 16,3% – послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (з них 74,5% – комп'ютерні послуги, перш за все завдяки аутсорсингу компаній центру світ-економіки), 13,3% – послуги з переробки матеріальних ресурсів. Імпортувались в Україну перш за все такі послуги: транспортні послуги – 22% (з них послуги повітряного транспорту – 38,2%), ділові послуги – 15% (з них професійні та консалтингові послуги – 46,4%), державні та урядові послуги – 19,3%. Позитивне сальдо торгівлі послугами становило 5087,4 млн. дол. США (Державна служба статистики України).

За рівнем ВВП на душу населення Україна у 2017 р. посіла 133 місце з показником 2205 дол. США (поруч з Україною опинилась Папуа-Нова Гвінея, де рівень ВВП на душу населення склав 2094 доларів; Україну обігнали, зокрема, такі країни, як Мікронезія, Судан і Гондурас) (Богомолець 2018). Згідно з дослідженням американської неурядової організації «Global Financial Integrity», з України тільки у період з 2004 р. по 2013 р. нелегально вивезли понад 116 млрд. дол. США (Дослідження 2015).

Зважаючи на такі показники, можна констатувати, що *на цей час Україна є однією з країн периферії світ-економіки*. Відповідно, за основною логікою капіталістичного накопичення, українські капітали продовжать перетікати до центру світ-економіки, незважаючи на, наприклад, зміни у складі уряду або декоративну боротьбу з корупцією. Яким чином можна змінити ситуацію? Світ-системний аналіз пропонує два варіанти дій для країни периферії щодо покращення свого становища.

Перший варіант. А. Франк вважав, що для того, щоб будь-яка недорозвинена держава пройшла стадії розвитку нині розвинених держав, вона повинна знайти країни та народи, які можна експлуатувати і довести їх до стану недорозвиненості, як це зробили в минулому всі нині розвинені держави (тут можна пригадати різноманітні колоніальні практики). Також він зазначав, що держави периферії зазвичай досягають найбільших темпів розвитку у період, коли їх зв'язки з країнами ядра є ослабленими внаслідок об'єктивних обставин (зокрема, дослідником наводяться приклади країн Латинської Америки між двома світовими війнами та Японії епохи реформ Мейдзі) (Frank 1969).

І. Валлерстайн, аналізуючи піднесення держав – майбутніх гегемонів у світ-еконо-

міці, підкреслював важливість розвитку національної економіки (перш за все завдяки бажано монопольному експорту товарів зі значною доданою вартістю) (Валлерстайн 2001; Фісун 2003а; Фісун 2003б). Така держава поступово займає лідируючі позиції у світовій економіці, входить до впливових політичних союзів і вже потім починає розвивати армію та активно займатись зміцненням власного геополітичного становища (приклади: Нідерланди, Велика Британія, США, Китай після реформ Ден Сяопіна).

Відповідно, до цього варіанту, для України змінити своє становище на напівпериферію (або навіть центр) можливо лише за умови налагодження таких торговельних відносин з іншими країнами, завдяки яким протягом значного часу (принаймні, протягом десятиліть) вдасться перерозподіляти прибуток на власну користь. На початковому етапі капіталістичного накопичення країна може торгувати й сировиною, але потім отриманий від торгових операцій прибуток еліті країни необхідно не вивозити за кордон, а вкладати в модернізацію національного виробництва. Однак до цього часу українська еліта (на відміну від, наприклад, китайської) не продемонструвала здатності до таких дій (показовою є, наприклад, ситуація з Антикоруptionним судом).

Євроатлантична інтеграція та євроінтеграція теоретично означали б приєднання України принаймні до країн напівпериферії (слід зазначити, що країни Центральної Європи та Прибалтики спочатку вступали до НАТО, тобто ставали надавачами безпечових послуг, а вже потім до ЄС). Однак найбільш сприятливий момент для цього (1992–2010 роки) було втрачено і на Бухарестському саміті НАТО (2-4 квітня 2008 р.) євроатлантичні прагнення України було призупинено (Україна не отримала ПДЧ в НАТО). Тепер Україна знову починає свій шлях до НАТО, намагаючись виконувати для цього спеціальні завдання з боку Північно-Атлантичного блоку. Що стосується євроінтеграції, то на часі, зважаючи на внутрішні процеси в ЄС («Брекзїт», економічна ситуація у країнах PIIGS, позиція Угорщини щодо України і т.д.), не зовсім зрозумілі перспективи вступу України до ЄС.

Чотири роки тому з'явився ще один фактор, що погіршує перспективи України на перехід від периферії до напівпериферії за цим варіантом – гібридний конфлікт з РФ. Слід особливо підкреслити, що дії РФ у зовнішній політиці (анексія Криму, неоголошена війна на Донбасі, участь у війні в

Сирії) є прямими наслідками поступового занепаду чинного гегемону в світ-економіці – США. Так, за останні 20 років можливості США щодо впливу на порушників світових «правил гри» суттєво знизились, що можна прослідкувати, порівнюючи зовнішню політику Президентів США Б. Обами та Д. Трампа з політикою Дж. Буша-старшого та Б. Клінтона. Така ситуація прогнозувалась світ-системщиками, які стверджували про поширення хаосу в міждержавних відносинах у міру занепаду гегемонії США. Чудовим прикладом цього є Сирія, у конфлікті в якій, окрім місцевих сил, беруть участь (прямо або опосередковано) такі країни, як РФ, Іран, Туреччина, США, Франція, Велика Британія, Саудівська Аравія та інші.

Однак є ще *другий варіант* переходу України до напівпериферії (він проаналізований світ-системщиками меншою мірою). Так, А. Франк, на відміну від І. Валлерстайна, який вважав, що держави периферії завжди є слабкими, вказував на потребу центру світ-економіки в ефективних периферійних державах, здатних підтримувати порядок у своєму регіоні і виступати у ролі посередника між центром та периферією (Кутуєв 2003: 125). Саме такі держави і ставали напівпериферією (а деякі згодом і центром).

Перш за все це такі країни, як Південна Корея, Японія та ФРН у 1950-х – 1980-х роках (особливо цікавим є досвід Південної Кореї, оскільки дві інші країни і до другої світової війни були розвинутими, а Німеччина навіть боролась за світове лідерство). Так, Південній Кореї довелося пройти через Корейську війну, тривалий конфлікт з Північною Кореєю (що з певними «розрядками» триває й донині), військову диктатуру Пак Чон Хі, переформатування політичного поля, посилення власних воєнних сил (у т.ч. завдяки підтримці США), але найголовніше – для неї були відкриті американські та європейські ринки збуту. До вищезгаданих країн можна додати Туреччину, Пакистан, Чилі у різні періоди «холодної війни». Можна припустити, що перетікання капіталу на територію вищезгаданих країн (перенесення виробництва, розбудова інфраструктури і т.д.) відбувалось відповідно до логіки посилення цих країн як форпосту центру світ-економіки перед територією можливих супротивників.

Отже, можна зробити висновок, що у України, як периферії світ-економіки, є два варіанти дій щодо її переходу до напівпериферії. Перший варіант (умовно його можна назвати класичним) протягом усіх років по

отриманню незалежності особливої ефективності не мав. Другий (умовно його можна назвати безпековим) теоретично може бути реалізованим. Для цього Україні необхідно позиціонувати себе як державу, що надає центру світ-економіки послуги в сфері безпеки в обмін на військову підтримку США, фінансово-організаційну підтримку країн ЄС, відкриття європейських і американських ринків збуту і ринку робочої сили. З формальної сторони, це означатиме набуття Україною або статусу особливого союзника США, який не входить в НАТО, або члена НАТО. Підкреслимо, що вірогідність реалізації другого варіанту посилюють непорозуміння між США та РФ, що поступово збільшуються.

ЛІТЕРАТУРА

Державна служба статистики України. Експрес-випуски. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.05.18).

Богомолец О. ВВП України на душу населення впав до рівня Папуа-Нової Гвінеї. 26 березня 2018. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bogomolec/5ab8b120ef52c/> (дата звернення 30.03.18).

Дослідження: Україна у TOP-20 країн з найбільшим обсягом незаконного вивозу капіталу. 10.12.2015. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%D1%83-%D1%82op-20-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD-%D0%B7-%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8%D0%BC-%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%8F%D0%B3%D0%BE%D0%BC-%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B2%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D1%83-%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%83/a-18908724> (дата звернення 30.04.18).

Frank A.G. Latin America: Underdevelopment or Revolution. L.; N.Y., 1969. 410 p.

Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире /пер. с англ. П. М.Кудюкина. СПб. : Университетская книга, 2001. 416 с.

Фисун А. Мир-системный анализ и динамика циклов мировой гегемонии: новый синтез? *Ойкумена*. 2003. № 1. С. 134–159.

Фісун О.А. Цикли гегемонії, нова картографія постсучасного світу і глобалізація: пошук стратегії для України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. «Питання політології»*. 2003. № 592. С. 69–86.

Кутуєв П. Зависимость, недоразвитие и кризис в социологии недоразвития Андре Гундера Франка: критический анализ. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2003. № 4. С.110-129. URL: <http://www.rrojasdatabank.info/agfrank/kutuev.pdf> (дата звернення 30.05.18).